

تحلیل کیفی جرائم شرکتی در حوزه بورس و بازار اوراق بهادار^۱

علی نجفی توانا^۲، مجید قورچی بیگی^۳، علی کریمی اسکابنی^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۳

چکیده

زمینه و هدف: با گسترش روزافزون حضور شرکت‌ها در زندگی اجتماعی بشر، رفتارهای مجرمانه مرتبط نیز بیشتر شده است. مرور مهم‌ترین پرونده‌های جرائم شرکتی حکایت از گستردگی خسارات و بزه‌دیدگان عدیده دارد. به نظر می‌رسد هرگونه تدابیر پیشگیرانه کارا و موثر در کنترل این جرائم، نیازمند فهم علت، زمینه و انگیزه مرتکبان از ارتکاب جرم در بازار سرمایه است. بنابراین هدف پژوهش حاضر بهره‌گیری از اقدامات پردازشگرانه و تحلیل کیفی جرائم شرکتی است.

روش: پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش اکتشافی است. در راستای حصول هدف پژوهش، پس از بررسی ادبیات علمی، ۱۴ پرونده جرائم شرکتی در حوزه بورس و بازار اوراق بهادار مختومه در محاکم قضایی تهران به روش تحلیل محتوای کیفی واکاوی شد. پس از اشباع نظری، ضمن پالایش کدهای مشابه، مقوله‌های اولیه و ثانویه کدگذاری شدند و در نهایت مقوله‌های اصلی در قالب مدل پارادیمی ترسیم شد.

یافته‌ها و نتایج: براساس یافته‌های پژوهش، جرائم شرکتی در حوزه بورس از جمله جرائم مردانه بوده و زنان در قیاس مردان، نقش کمتری در ارتکاب جرم در این حوزه دارند. همچنین دسترسی مرتکبان به اطلاعات نهانی، حاکمیت فرهنگ جرم در شرکت‌ها، فقدان نظارت و کنترل داخلی شرکت‌ها و ناکارآمدی نظام کشف، انگیزه و زمینه‌ساز ارتکاب جرم در این حوزه است. از این رو، برای کنترل جرائم در این حوزه، لزوم نظارت و پایش مستمر از سوی نهاد ناظر و به‌کارگیری سازوکارهای الزام‌آور از سوی نهاد سیاستگذار برای اجرای دستورالعمل حاکمیت شرکتی از سوی شرکت‌ها، نقش موثری در بهبود اصل شفافیت و پیشگیری از جرائم شرکتی دارد.

کلیدواژه‌ها: جرائم شرکتی، بورس، پیشگیری از جرم، بازار سرمایه، تحلیل محتوا.

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری علی کریمی اسکابنی با عنوان تحلیل جرم‌شناسی جرائم شرکت‌ها در حوزه بازار سرمایه از علت تا پیشگیری، رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز است.

۲. دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه:

alinajafi_tavana@lauctb.ac.ir

۳. دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه خوارزمی، دانشگاه حقوق، تهران، ایران. رایانامه: majid.beyge@gmail.com

۴. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: akarimi90@gmail.com

مقدمه

بورس و بازار اوراق بهادار، در کنار بازار پولی و بانکی، از ارکان نظام اقتصادی جامعه بوده و نقش محوری در تحقق اهداف اقتصادی و افزایش رفاه اجتماعی دارند. بورس به-عنوان یک نهاد اقتصادی به دلیل پیچیدگی ساختار و عملیات بورس و اعتباری متنوع با وجود آنکه ستون اقتصادی کشور است، می‌تواند زمینه‌ساز سلب اعتماد مردم به بازار سرمایه شود (باقری و نصرالهی، ۱۳۹۵، ص ۲۰۳). اهمیت روزافزون بازار بورس و اوراق بهادار در ساختار اقتصادی کشورهای مختلف و جامعه جهانی، پیچیدگی و قابلیت-های اقتصادی آن‌را به یکی از مهمترین بسترهای ارتکاب انواع جرائم شرکتی در سطوح مختلف از جرائم خرد و داخلی تا از نوع سازمان‌یافته و فراسرزمینی تبدیل کرده است (محسنی، ۱۳۹۰، ص ۱۵۱). جرائم شرکتی به دلیل سود هنگفتی که برای مرتکبان دارند و پیامدهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی آن، گسترده‌ترین و پرهزینه‌ترین شکل جرم است (دکسردی، ۱۳۹۴، ص ۱۱۲). شرکت‌ها بزهکاران صاحب‌منصب و امین هستند (فردریش^۱، ۲۰۰۷، ص ۲۸۰). بسیاری از شرکت‌ها جرم‌زا هستند. پیامدهای زیست-محیطی، اجتماعی، جسمی و اقتصادی جرائم اشخاص حقوقی بسیار بیشتر از جرم خیابانی است (ریمن و لیتون^۲، ۲۰۱۰). جرم اشخاص حقوقی و شرکتی اغلب توسط قدرتمندان ارتکاب می‌یابند. تبانی با نهادهای دادگری جنایی موجب می‌شود تا جرم آنان با منع پیگرد مواجه شود و در صورت پیگرد با نظام ضمانت‌اجراهای ملایم مواجه شوند (دکسردی، ۱۳۹۴، ص ۱۴۹)؛ این جرائم با توجه به تعدد بزه‌دیدگان، وجود خسارت‌های نامعین، بزه‌دیدگان ناآگاه از بزه‌دیدگی، قدرت و تمکن بالای شرکت برای فرار از پذیرش مسئولیت، باعث شده تا فرآیندهای سنتی عدالت کیفری در جبران خسارت اعمال مجرمانه شرکت‌ها، موفق نباشد (فرجیها و همکاران؛ ۱۳۹۹، ص ۱۶۳). افزون بر آن،

این جرائم صرف نظر از مناقشات نظری پیرامون مفهوم آن برای نظریه‌های جرم‌شناسی چالشی نظری به همراه داشته است (قورچی بیگی، ۱۳۹۶، ص ۲۱۷). بر این اساس بزهکاری علیه بازار سرمایه مانند دیگر رفتارهای مجرمانه اقتصادی نیرنگ‌مدار است. به واسطه ارتکاب این پدیده، اسباب پنهان کردن و نادیده گرفتن حقیقت و ایجاد وضعیت نابرابر میان مرتکبان جرم و بزه‌دیده و همچنین سوءاستفاده از موقعیت‌ها به زیان بزه‌دیده فراهم می‌آید. ارتکاب این رفتارها، ارزش‌های بنیادی حاکم بر بازار را نقض کرده و چالش‌های متعددی در فرآیند دادوستد سرمایه ایجاد می‌شود (نیازپور، ۱۳۹۲، ص ۳۲). بنابراین جرائم شرکتی نه تنها ناقض هنجارهای اقتصادی بازارهای سرمایه هستند، بلکه ارکان نظام اقتصادی جامعه را با مخاطرات جدی مواجه می‌سازند، به نحوی که، با مرور مهمترین پرونده‌های مربوط به جرائم شرکتی در محاکم قضایی ایران، گستردگی خسارت و بزه‌دیدگان آنها مشخص می‌شود. پرونده مربوط به جرائم شرکت پدیده شان‌دیز^۱، شرکت تعاونی اعتباری ایرانیان^۲، شرکت پردیسبان^۳، شرکت توسعه سرمایه‌گذاری امیرمنصور آریا^۴، شرکت کیمیا خودرو، شرکت‌های لیزینگ خودرو^۵، شرکت‌های واردات خودرو^۶ و

۱. به نقل از خبرگزاری ایرنا شرکت پدیده شان‌دیز که ۲۲ متهم دارد افزون بر ۱۳۶ هزار شاکی دارد. www.Irna.Ir/news/83412232
۲. به نقل از خبرگزاری اتاق خبر شرکت تعاونی اعتبار ایرانیان ۷ متهم و چند هزار شاکی دارد. www.otaghkhabar24.Com/news/69485
۳. به نقل از خبرگزاری ایرنا شرکت پردیسبان بیش از یک هزار شاکی دارد. www.Irna.Ir/news/83515437
۴. به نقل از روزنامه اعتماد یکشنبه ۲۹ بهمن ۱۳۹۱ شماره ۲۶۱۹ شرکت سرمایه‌گذاری گروه امیرمنصور آریا دارای اتهامات عدیده در امر اخلال در نظام اقتصادی هستند.
۵. کلاهبرداری حدود ۱۲ میلیارد تومان از ۱۲۷ نفر از طریق تأسیس بدون مجوز شرکت‌های لیزینگ خودرو و دریافت مبلغ و عدم تحویل خودرو به مشتریان www.Irna.Ir/newa/98032914049
۶. واردات غیرمجاز خودروهای لوکس توسط شرکت‌های آسان موتور، اطلس موتور، ایتویا، نگین خودرو و پرشیا خودرو <http://dgt.Ir14m0>

مؤسسات اعتباری ثامن الحجج، ایرانیان، کاسپین و شرکت واردات خون‌های آلوده^۱، جملگی مؤید خطرناکی، انطباق‌پذیری بالای مرتکبان جرائم شرکتی، گستردگی، حجم بالای خسارت و بزه‌دیدگان عدیده این جرائم است. از این رو، ضرورت و اهمیت تبیین جرائم شرکتی در حوزه بورس از منظر فهم علت، زمینه و انگیزه مرتکبان دوچندان می‌شود. بنابراین هرچند که این جرائم از اتحاد و اقتران عوامل متعددی حاصل می‌شوند، ولی به‌منظور تبیین و فهم علت، زمینه و انگیزه مرتکبان ارتکاب جرائم شرکتی در حوزه بازار سرمایه، به توضیح اجمالی جرم شرکتی پرداخته و پس از بررسی اسناد و پرونده‌های قضایی که متضمن اظهارات و دفاعیات مرتکبان جرائم شرکتی هستند، به این پرسش پاسخ خواهد داد که عوامل اثرگذار در وقوع جرائم شرکتی در حوزه بورس کدام‌اند؟

پیشینه: شجاعی، عبدالباقی عطاآبادی و شیروانی (۱۳۹۹) در پژوهش خود باعنوان «بررسی تأثیر نوسانات غیرسیستماتیک بر قیمت‌گذاری نادرست: شواهدی از شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران» نوشته‌اند که امروزه با ورود سرمایه‌گذاران ناآگاه یا اختلال‌گر در بورس، نقش محوری در معاملات اختلال‌زای رفتاری مالی بازی می‌کند. این معاملات موجب انحراف قیمت‌داری از ارزش‌های بنیادی می‌شوند. همچنین، قیمت سهام به‌طور مشترک از طریق ارزش ذاتی و خطر معامله‌گر اخلاقی تعیین می‌شود؛ در نتیجه، معاملات اختلال‌زا موجب قیمت‌گذاری نادرست می‌شود. هدف پژوهش حاضر، بررسی تأثیر نوسانات غیرسیستماتیک به‌عنوان شاخص معاملات اختلال‌زا بر قیمت‌گذاری نادرست سهام است. در این راستا جامعه آماری تحقیق ۱۲۰ شرکت بورس اوراق بهادار تهران از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۶ به روش غربالگری شده است. نتایج پژوهش نشان دادند نوسانات غیرسیستماتیک بر سطح قیمت‌گذاری نادرست سهام براساس مدل رودز (۲۰۰۵)، برگر

۱. در سال‌های ۱۳۶۲ و ۱۳۶۳ خون‌های وارداتی از انستیتو مریو فرانسه آلوده به ویروس اچ‌آی‌وی بوده که به علت سهل‌انگاری شرکت پالایش خون ایران در اختیار ۹۷۶ نفر قرار گرفته و آنها را مبتلا به ایدز کرده است. که حسب شکایت شاکیان پرونده آنها در مراجع قضایی مورد رسیدگی قرار گرفت. www.Isna.Ir/new/9802391049

(۱۹۹۵) و والکینگ (۱۹۸۵) تأثیر مثبت و معناداری دارد؛ بنابراین، نوسانات غیرسیستماتیک به‌عنوان شاخص معاملات اختلال‌زا تأثیر مثبت و معناداری بر قیمت‌گذاری نادرست براساس هر سه روش دارد؛ در نتیجه، ورود معامله‌گران ناآگاه در بورس ایجاد اختلال می‌کند و سبب انحراف قیمت از ارزش ذاتی آن می‌شود؛ موضوعی که نظریات کلاسیک مالی به توجیه آن قادر نبوده‌اند و نقش نوسانات غیرسیستماتیک را در قیمت‌گذاری در نظر نگرفته‌اند؛ در حالی که مباحث جدید مالی رفتاری آن را بیان می‌کنند. نتایج تحقیق حاضر نیز بر این نکته تأکید می‌کند. در این راستا یکی از راهکارهای جلوگیری از قیمت‌گذاری نادرست سهام، کنترل معاملات اختلال‌زا است.

خلیلی ثمرین، خلیل‌پور و رمضانی (۱۴۰۰) در پژوهش خود با عنوان «رتبه‌بندی عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی موثر بر گزارشگری مالی متقلبانه با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی» نوشته‌اند که هدف پژوهش حاضر تعیین اهمیت و رتبه‌بندی عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی موثر بر گزارشگری مالی متقلبانه است. جامعه آماری در این تحقیق شامل اعضای جامعه حسابداران رسمی ایران بوده که دارای شاخصه‌هایی همچون سابقه تدریس در دانشگاه، دارا بودن مدرک دکتری، سابقه فعالیت حرفه‌ای در حرفه حسابرسی و مدیریت مالی هستند که با توجه به قیود مطرح شده تعداد ۳۰ نفر به‌عنوان نمونه در نظر گرفته شد. در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تکنیک ای. اچ. پی و نرم‌افزار اکسپرت چویس استفاده شده است. نتایج تجزیه و تحلیل نشان داد که عوامل برون‌سازمانی در ایجاد گزارشگری متقلبانه با امتیاز ۰/۲۴۳ در اولویت اول بوده و عوامل درون‌سازمانی با امتیاز ۰/۲۱۴ در اولویت بعد قرار گرفت. همچنین با توجه به نتایج پژوهش، از عوامل برون‌سازمانی به ترتیب عوامل مرتبط با ویژگی‌های حسابرسی مستقل، عوامل فرهنگی، عوامل قانونی و نظارتی خارج از سازمان و از عوامل درون‌سازمانی به ترتیب ویژگی‌های حرفه‌ای و ساختار مدیریت، ویژگی‌های رفتاری مدیریت، ویژگی‌های رفتاری و اخلاقی، ویژگی‌های مرتبط با خطاهای سیستمی و انسانی دارای بیشترین اهمیت بوده است.

ستایش و ابراهیمی (۱۴۰۰) در پژوهش خود با عنوان «رابطه جانیشینی میزان استفاده از اهرم مالی در ساختار سرمایه و اجتناب مالیاتی» نوشته‌اند که شرکت‌ها برای رشد و توسعه نیازمند منابع مالی هستند و تصمیم‌گیری در خصوص استفاده از منابع مختلف مالی و تعیین ساختار مطلوب سرمایه که موجب بیشینه شدن ثروت سهامداران می‌شود، یکی از مهم‌ترین مسائلی است که مدیران با آن روبرو هستند. بر این اساس، هدف این پژوهش بررسی رابطه جانیشینی میزان استفاده از اهرم مالی در ساختار سرمایه و اجتناب مالیاتی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است. بدین منظور از نمونه‌ای شامل ۱۰۲۶ مشاهده استفاده شده است. روش آماری مورد استفاده جهت آزمون فرضیه‌های مطرح شده در این پژوهش، روش داده‌های ترکیبی است. نتایج حاصل از آزمون فرضیه اول بیانگر رابطه منفی و معنادار میزان استفاده از اهرم مالی و اجتناب مالیاتی است که بیانگر اثر جانیشینی اهرم مالی است. نتایج حاصل از آزمون فرضیه دوم نیز بیانگر این است که تأثیر متغیر تعدیل‌کننده هزینه اهرم مالی بر رابطه بین میزان استفاده از اهرم مالی و اجتناب مالیاتی معنادار است. بررسی تأثیر متغیرهای کنترلی نیز حاکی از تأثیر مثبت و معنادار اندازه شرکت و فرصت‌های رشد و تأثیر منفی و معنادار سودآوری، سود تقسیمی و توان وثیقه‌سپاری بر میزان استفاده از اهرم مالی است.

رضائی پیته نوئی و عبداللهی (۱۳۹۸) در مقاله خود با عنوان «قابلیت مقایسه صورت‌های مالی و احتمال گزارشگری متقلبان» نوشته‌اند که گزارشگری مالی متقلبانه که از آن به حذف یا تحریف عمدی اطلاعات از سوی مدیران ارشد اجرایی شرکت‌ها به منظور پنهان کردن عملکرد واقعی تعبیر شده، یکی از جرائم جدی شرکت‌ها محسوب می‌شود. از این رو، پژوهش‌های مختلف صورت گرفته به بررسی عوامل موثر بر احتمال گزارشگری متقلبانه پرداخته و پژوهش حاضر نیز با تمرکز بر یک جنبه از محیط گزارشگری مالی، یعنی قابلیت مقایسه صورت‌های مالی، رابطه بین قابلیت مقایسه صورت‌های مالی و احتمال گزارشگری متقلبانه شرکت‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد. بدین منظور، برای سنجش قابلیت مقایسه صورت‌های

مالی از مدل دی فرانکو و همکاران (۲۰۱۱) و از رویکرد ارائه شده توسط ریبار و همکاران (۲۰۱۴) و رهروی دستجردی و همکاران (۱۳۹۷) که مبتنی بر حق الزحمه حسابرسی است، برای سنجش احتمال گزارشگری متقلبانانه استفاده شد. فرضیه تحقیق نیز با استفاده از نمونه‌ای متشکل از ۸۹ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ و با بهره‌گیری از روش رگرسیون چندمتغیره لجستیک مورد بررسی قرار گرفت. نتایج پژوهش بیانگر آن است که قابلیت مقایسه صورت‌های مالی، احتمال گزارشگری متقلبانانه شرکت را کاهش می‌دهد. براساس یافته‌های پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که قابلیت مقایسه صورت‌های مالی می‌تواند با افزایش شفافیت و قابل فهم بودن گزارش‌های مالی منجر به کاهش رفتار فرصت طلبانه مدیران و احتمال گزارشگری متقلبانانه شود.

امین‌زاده و رضایی‌دوانی (۱۳۹۸) در مقاله خود باعنوان «حقوق شهروندی سرمایه‌گذاران در معاملات اوراق بهادار» نوشته‌اند که مفهوم «حقوق شهروندی» با وجود قدمتی که در تمدن‌های بشری داشته، از اصطلاحات جدیدی است که گستره وسیعی از حوزه‌های زندگی افراد را در بر می‌گیرد. در حوزه اقتصادی رعایت حقوق شهروندی ضامن سلامت و کارایی فعالیت‌ها است؛ یکی از بارزترین فعالیت‌های اقتصادی، معاملات اوراق بهادار است که در بورس و فرابورس واقع می‌شود. این مقاله برآن است تا پس از بررسی مبانی مکتبی حقوق شهروندی در بازارهای مالی به این سؤال پاسخ دهد که آیا مقررات ناظر بر بازار سرمایه، مطلوبیت کافی را در حراست از حقوق شهروندی سرمایه‌گذاران در معاملات اوراق بهادار دارند؟ برای پاسخ به این سؤال مصادیق حقوق شهروندی در معاملات اوراق بهادار را تبیین نموده و نقش «سازمان بورس و اوراق بهادار» به‌عنوان رکن ناظر بازار سرمایه در تعیین ضمانت اجرای آن ارزیابی شده است. شفافیت اطلاعات شرکت‌ها، بهره‌مندی از بازار منصفانه، کارا و شفاف، پیشگیری از وقوع تخلفات و جرائم، رسیدگی تخصصی به شکایات و دعاوی حقوقی از جمله مصادیق حقوق شهروندی در معاملات اوراق بهادار است که نقض آن حسب مورد می‌تواند منجر به مسئولیت مدنی، انضباطی و کیفری شود. سازمان بورس و اوراق بهادار به‌عنوان نهاد

ناظر بازار سرمایه، با ایجاد ساختارهای لازم، سعی در فراهم کردن بستر لازم برای رعایت حقوق شهروندی برای سرمایه‌گذاران کرده است. به نظر می‌رسد با وجود تلاش‌های صورت گرفته، اشکالات و نواقصی وجود دارد که دستیابی به حقوق شهروندی را با مخاطراتی مواجه کرده که بازنگری در مقررات مربوطه را ضروری ساخته است.

پاک سرشت و افشار (۱۳۹۶) در مقاله خود با عنوان «ارزیابی تئوری برنامه سیاست‌های ضد فساد در ایران بعد از انقلاب» نوشته‌اند که در مطالعه حاضر، سهم ضعف تئوری برنامه سیاست‌های ضد فساد در ناکارآمدی و اثربخشی محدود اعمال این سیاست‌ها در کشور بررسی می‌شود. اصطلاح «تئوری برنامه» در ادبیات ارزشیابی رئالیستی، به فرضیه‌های درونی و نظام علی مؤلف آثار مورد انتظار سیاست‌ها و برنامه‌ها اشاره دارد. نتایج این بررسی حاکی است که در دوره بعد از انقلاب، به‌طور کلی، هفت سیاست یا برنامه ضد فساد، وجود داشته است. هر یک از این سیاست‌ها، براساس تئوری برنامه نهفته و مندرج در آن‌ها معطوف به تحقق پیامد خاص و از آن طریق، تأثیر بر کاهش فساد بوده است. برنامه‌ها شامل از بین بردن فرصت فساد، بازدارندگی و مجازات، شفافیت و جریان آزاد اطلاعات، آزادسازی و انحصارزدایی، تنظیم امور بودجه‌ای و مالی، آشکارگی و حساب‌کشی، برنامه اصلاح نظام اداری، شایسته‌سالاری و فرهنگ سازمانی است. در اینجا، به دلیل محدودیت‌های تحقیق، تئوری برنامه آزادسازی اقتصادی (خصوصی‌سازی) مدنظر قرار گرفته است. در این برنامه، مواد قانون اجرایی سیاست‌های اصل ۴۴، سازوکار، فرضیه‌های تئوری برنامه و مدل تئوری برنامه ارائه شده است. روش مورد استفاده به صورت تلفیقی شامل تحلیل اسنادی، مصاحبه و شواهد عددی است. نتایج نشان می‌دهد خصوصی‌سازی به‌عنوان یک مداخله فعال در فضای اقتصادی کشور، نتوانسته است سازوکار رقابت و انحصارزدایی را فعال کند. فضای کسب‌وکار نامناسب و نبود آزادی اقتصادی مکفی بستری است که سازوکار رقابت نتوانسته است در آن رشد کند. حاصل عقیم ماندن سازوکار رقابت در لابه‌لای بستر فعالیت خود، کاهش نیافتن فساد است.

ادبیات پژوهش

تحلیل محتوا: به منظور روشن شدن بحث تحلیل محتوای کیفی جرائم شرکتی، مفهوم تحلیل محتوای کیفی و جرائم شرکتی پرداخته شد. تحلیل محتوا «روش پژوهش» و «ابزار تحلیلی» است که به صورت کاربردی و سودمند در طیف گسترده‌ای برای تحلیل شکل‌های مختلف ارتباطات (متن نوشتاری، گفتارهای صوتی، مصاحبه‌های باز، اسناد تاریخی، گفتارهای سیاسی، تصورات دیداری، رفتارهای غیرکلامی و یا هر نوع پیام دیگری، به کار می‌رود (نئوندروف، ۲۰۰۲، و وبر، ۱۹۹۰، ص ۴). در واقع تحلیل محتوای کیفی به عنوان یک فرآیند قاعده‌مند و منظم برای تحلیل داده‌های متنی و کلامی به کار می‌رود (شیلینگ، ۲۰۰۶، ص ۱)؛ بر این اساس، تحلیل محتوا یکی از مباحث مهم و کاربردی است که پژوهشگران با استفاده از این روش به واری داده‌های خود می‌پردازند. (رضوانی، ۱۳۸۹، ص ۱۵۶) از این رو، تحلیل محتوا و پژوهش کیفی، واقعیت را امری ذهنی می‌داند و بر اهمیت دیدگاه‌های چندگانه از جمله دیدگاه پژوهشگر تاکید می‌ورزد و به عنوان امری استقرایی، کل‌نگر، سازه‌گرا، طبیعی‌گرا، تفسیری و بعد از نوگرایی مشخص می‌شود (هومن، ۱۳۹۴، ص ۲۰) باتوجه به تعاریف یادشده به نظر می‌رسد، امروزه تحلیل محتوا به روش کیفی به صورت رایجی در حوزه‌های مختلف علوم اجتماعی به کار می‌رود، به نحوی که می‌توان از تحلیل محتوا به منظور ابزاری برای ارزیابی و بررسی داده‌ها و سپس ارائه نظریه الگوی جدید در حوزه پژوهش مدنظر بهره‌مند شد.

جرم شرکتی: جرم شرکتی اصطلاحی است فراگیر و بیشتر با جرائم یقه سفیدی به یک معنا اعمال می‌شود (سیمپسون، ۱۳۹۵، ص ۲۱) برخی بر این عقیده هستند که، جرائم شرکتی چیزی جز بازتاب اعمال مجرمانه مدیران شرکت با بنگاه‌ها نیست. در واقع جرائم شرکت‌ها اقدامات مجرمانه جمعی مدیران شرکت است که اهداف شرکتی را برای تشکیلات دنبال

1. Neuendorf
2. Weber
3. Schilling

می‌کنند (گسن، ۱۳۹۳، ص ۱۳۵). در همین راستا برخی معتقدند که جرائم شرکتی یا جرائم اشخاص حقوقی تجاری را می‌توان به تعبیری مفهوم بازاندیشیده از جرائم یقه سفیدان تلقی کرد که در حیطه مطالعاتی جرم‌شناسی‌های انتقادی قرار می‌گیرد (صادق‌نژاد نائینی، ۱۳۹۶، ص ۱۹۹) با وجود این، به‌نظر می‌رسد که در غالب مواقع مرتکبان جرائم شرکتی از طیف مرتکبان جرائم یقه سفیدی و طبقات برخوردار جامعه نباشد، از این رو، با نظر داشت تعاریف یادشده جرم شرکتی را می‌توان رفتارهای مجرمانه مدیران و کارکنان شرکت که در راستای اهداف شرکت ارتکاب می‌یابد تلقی کرد. براین اساس، می‌توان بین جرم شرکتی و جرائم یقه سفیدی رابطه عموم و خصوصی من وجه قائل شد. در بحث ما نیز، جرائم شرکت‌ها در حوزه بورس و بازار اوراق بهادار از سوی قانون‌گذار و از رهگذر تصویب مواد ۴۶ تا ۵۰ فصل ششم از قانون بورس مصوب سال ۱۳۸۴ مورد شناسایی قرار گرفته است. از مصادیق رفتارهای ناقض ارزش‌های این حوزه می‌توان به دستکاری در قیمت‌ها، استفاده از اطلاعات نهانی، انتشار و عرضه اوراق بدون رعایت مقررات، ارائه گزارش‌های خلاف واقع مربوط به اوراق بهادار و ارائه نکردن اطلاعات به‌هنگام از سوی شرکت‌ها اشاره کرد. به هر رو، هدف قانونگذار از شناسایی هنجارها و کیفرگذاری در این حوزه ریشه در برقراری نظم و تأمین امنیت اقتصادی و حمایت از کنشگران این حوزه دارد.

روش

روش‌شناسی، عبارت است از نظریه و تحلیل درباره نحوه اجرای پژوهش (هاردینگ^۱، ۱۹۸۷، ص ۲). هر شناخت علمی مستلزم روشی است تا از آن طریق بتوان به گردآوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن پرداخت (کردی، ۱۳۹۴، ص ۶۳). در فرآیند علت‌شناسی جرم، از جمله رفتارهای مجرمانه علیه بازار سرمایه باید ابتدا اطلاعات لازم و البته تا آنجا که امکان‌پذیر است را به‌دست آورد. زیرا در پرتو اقدام‌های یادشده است که زمینه پی‌بردن به میزان ارتکاب

بزهکاری‌ها علیه بازار سرمایه، شمار مرتکبان این جرم‌ها و بزه‌دیدگان و نوع بزهکاری‌های آنها فراهم می‌شود. گردآوری اطلاعات مربوط به جرائم علیه بازار سرمایه به دو شکل انجام می‌پذیرد: شکل نخست آن جنبه شمارشی (کمی) دارد. این اقدام از رهگذر آمار جنایی تبلور می‌یابد. شکل دوم اقدام‌های پردازشگر است، زیرا گردآوری اطلاعات به شناخت از بزهکاری فقط جنبه توصیفی می‌دهد که به‌طور طبیعی در شناخت همه‌جانبه از رفتارهای مجرمانه نقش آفرین باشد. از این‌رو، استفاده از روش‌های کیفی ضرورت دارد تا در پرتو این روش‌ها سازمان یادشده با اوصاف بزهکاری‌ها، مرتکبان جرم و بزه‌دیدگان آشنا شود (نیازپور، ۱۳۹۶، ص ۳۳۱). با وجود این پژوهش‌های علت‌شناسی با برد کلان و متوسط که با سازه‌های مفهومی سروکار دارند، نیازمند راهبردی روش‌شناختی برای تأمین کیفیت و عینیت هستند. از این‌رو، روش اسنادی به‌طور منسجم چنین پژوهش‌هایی را به لحاظ روش‌شناختی راهبری می‌کنند (صادقی فسایی و عرفان‌منش، ۱۳۹۴، ص ۸۷)؛ بدین‌سان روش پژوهش در این مقاله تحلیل محتوای کیفی است. بر این اساس ۱۴ پرونده جرائم شرکتی در حوزه بورس و بازار سرمایه ارزیابی اسنادی شد. این پرونده‌ها در مراجع دادسرا، دادگاه و محاکم تجدیدنظر شهر تهران ارزیابی و اطلاعات آن جمع‌آوری شد. در ابتدا براساس مطالعات نظری با مقوله‌بندی مفاهیم، سپس اظهارات، دفاعیات و لوایح متهمان جرائم شرکتی در پرونده‌های موصوف به روش کدگذاری باز، کدگذاری و استخراج شدند. سپس با اشباع نظری و اتفاق نظر، کدها و پالایش موارد مشابه، مقوله‌ها در قالب مقوله‌های اولیه و ثانویه ساماندهی شدند. از این‌رو، در این پژوهش به دور از هرگونه پیش‌داوری، مؤلفه‌های اصلی در جدول پارادایمی مشخص و ضمن بیان نتیجه‌گیری در نهایت مفاهیم در قالب مضامین، خرده مضمون درجه اول، دوم و سوم دسته‌بندی شدند.

یافته‌ها

مشخصات فردی مرتکبان جرم شرکتی به‌صورت اجمالی در جدول شماره ۱ آورده شده است که وضعیت اعضای نمونه آماری را توصیف می‌کند. در ادامه توزیع فراوانی این اطلاعات در جدول شماره ۲ نشان داده شده است.

جدول ۱. ویژگی‌های شرکت‌کنندگان در پژوهش

ردیف	پرونده قضایی	جنس	وضعیت تحصیلات	وضعیت شغلی
۱	۱	مرد	دیپلم	عضو هیئت مدیره
۲	۲	مرد	کارشناسی	عضو هیئت مدیره
۳	۳	مرد - زن	کارشناسی ارشد	عضو هیئت مدیره - مدیر مالی
۴	۴	مرد	کارشناسی	عضو هیئت مدیره - حسابدار
۵	۵	مرد	کارشناسی	عضو هیئت مدیره
۶	۶	مرد	کارشناسی ارشد	عضو هیئت مدیره
۷	۷	مرد	کاردانی	عضو هیئت مدیره - مدیر مالی
۸	۸	مرد	دیپلم	عضو هیئت مدیره - مدیر مالی
۹	۹	زن - مرد	کارشناسی	عضو هیئت مدیره - مدیر مالی
۱۰	۱۰	مرد	دیپلم	عضو هیئت مدیره - مدیر مالی
۱۱	۱۱	مرد	کاردانی	عضو هیئت مدیره - مدیر مالی
۱۲	۱۲	مرد	کارشناسی	عضو هیئت مدیره - مدیر مالی
۱۳	۱۳	زن - مرد	کارشناسی	مدیر مالی
۱۴	۱۴	مرد	کارشناسی - کارشناسی ارشد	عضو هیئت مدیره - مدیر مالی

جدول ۲. توزیع فراوانی ویژگی‌های مرتکبان در جرائم شرکتی در حوزه بازار سرمایه (به درصد)

تعداد نمونه	جنسیت	سن (سال)	میزان تحصیلات					وضعیت شغلی
مستخرج از پرونده قضایی	زن	۱۵- ۳۰- ۴۵-	دیپلم	کاردانی	کارشناسی	کارشناسی ارشد	عضو هیئت مدیره	
۱۴	مرد	۳۰ ۴۵ ۶۰	۸	۶	۳۱	۱۰	مدیر مالی	
۳	زن	۰ ۱۶ ۳۹	۸	۶	۳۱	۱۰	مدیر مالی	
۵۲	مرد	۰ ۱۶ ۳۹	۸	۶	۳۱	۱۰	مدیر مالی	
۴۷	مرد	۰ ۱۶ ۳۹	۸	۶	۳۱	۱۰	مدیر مالی	

پس از ثبت اطلاعات فردی در مورد مرتکبان جرائم شرکتی در حوزه بازار سرمایه و به منظور کمی کردن داده‌های کیفی، اظهارات در پرونده‌های قضایی به متن تبدیل شد و با استفاده از کدگذاری باز، محوری و گزینشی، نتایج در چهار مرحله مفهوم‌سازی و مشخص شد. برای این منظور روایت‌های نقل شده در جداول شماره ۳ به تفکیک فرد آورده شد و کدگذاری اولیه با زیر خط دار کردن مطالب انجام و جملات مربوط به یک مفهوم در اظهارات فرد مرتب و از هم جدا شدند. در ادامه در حین بازخوانی‌های متعدد از داده‌ها، فهرستی از کدهای اولیه که تا حد امکان جامع و فراگیر بودند به دست آمد و در جداول برای تک تک اظهارات اعمال شد. سپس به منظور سهولت فهم و یکپارچگی مطالب و کسب مفاهیم نهایی و پاسخ به پرسش‌های پژوهش، مطالب مشابه با هم ادغام و مقولات اولیه و مقولات ثانویه آورده شد. در نهایت مضامین اصلی به همراه خرده مضمون‌های استخراج شده از جملات مشخص شد.

پس از انجام مرحله اول و تفکیک اظهارات هریک از مرتکبان در پرونده‌های جرائم شرکتی در حوزه بورس، جملات هر کدام از آنها به صورت دقیق‌تر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و مقولات اولیه و ثانویه با کدگذاری جملات مصاحبه‌شوندگان استخراج شد که در جدول شماره ۳ به صورت مجزا برای هر پرونده آورده شده است.

جدول ۳. نتایج کدگذاری و مقولات اولیه و ثانویه مستخرج از پرونده قضایی جرائم شرکتی

مقوله	مقوله اولیه	مقوله ثانویه
اظهارات مرتکبان جرائم شرکتی در حوزه بازار سرمایه به شرح منعکس در پرونده‌های قضایی	سود	می‌داد
	به خاطر جلوگیری از ضرر سهام را فروختیم	بورس
	سازمان بورس به درخواست‌ها پاسخ به موقع نداد	می‌داد
	بعضی اوقات شرکت برای اخذ مجوز به مدیران بورس هدیه	بورس
	می‌داد	بورس
	اخذ مجوز از بورس زمان بر بود	بورس
	ما کار غیر قانونی انجام ندادیم	بورس

منافع اگر نظارت در مجمع درست نبوده این ارتباطی به شرکت ندارد

از قانون بورس اطلاع نداشتیم

اطلاعی از مقررات بورس نداشتیم

وضعیت اقتصادی شرکت

اقتصاد لازم بود شرکت وظایف خود و تعهدات خود را در برابر بانک

انجام دهد

دولت از بنگاه‌های خصوصی حمایت نمی‌کند

شرایط بازار ایجاب می‌کرد

برای ادامه فعالیت شرکت

رفع مشکل شرکت

در آن برهه لازم بود تا شرکت به فعالیت خود ادامه دهد

ضرورت داشت تا شرکت به فعالیتش ادامه دهد

برای رفع مشکل شرکت

شرکت در معرض ورشکستگی بود

پاسخ طلبکاران را چه کسی می‌داد

اگر اقدام نمی‌کردیم مشتریان خود را از دست می‌دادیم

جلوگیری از سقوط ارزش سهام شرکت

ما مجبور به این روند بودیم

ارسال مدارک از وظایف مدیر عاملی است

من عضو غیرموظف هیئت مدیره بودم

در آن زمان سمت نداشتیم

هیئت مدیره مکلف به تهیه اسناد است

عدم تهیه اسناد متوجه شرکت نیست

از اعضای غیر موظف هیئت مدیره بودم

تهیه اسناد مهم و ضروری سازمان بورس از وظایف عضو

غیرموظف هیئت مدیره نیست

تهیه اسناد با تاخیر بود

سمتی در هیئت مدیره نداشتیم

مدیر عامل در ارسال مدارک تاخیر کرده بود

تهیه اسناد و تحویل آن به بورس از وظایف مدیرعامل است

حسابرس داخلی انجام وظیفه نکرده بود

هیئت مدیره تشکیل جلسه نمی‌داد

در راستای وظایف محوله انجام دادیم

شرکت کمیته حسابرسی نداشت

رویه هیئت مدیره و شرکت قبلاً همین‌گونه بود

پاسخ بورس با تاخیر انجام شد

رویه شرکت این‌طور بود

تصمیم هیئت مدیره عدم پاسخ بورس بود

شرکت حسابرس داخلی نداشت

بازرس شرکت نظارت کافی نداشته است

بازرس شرکت مسئول ارزیابی‌ها است

طبق درخواست مدیر شرکت

فقدان نظارت

ضعف آموزش و

فرهنگ سازی

از قوانین و مقررات بورس اطلاعی ندارم

به علت اعتمادی که به مدیریت داشتیم

من نمیدانستم شرکت از بورس مجوز نگرفته است

مدیرعامل شرکت خواست

هیئت مدیره گفت از بورس مجوز گرفته‌ایم

به علت اعتماد به مدیریت

شما نگران بورس نباشید

مدیرعامل می‌گفت جواب بورس با ما

برای حفظ اعتبار شرکت

شرکت برای اجزای طرح‌ها نیاز به نقدینگی داشت

شرکت با مشکل نقدینگی مواجه بود

اعتماد

وجه فردی

توجیه

برای منافع سهامداران بود
 به علت اخذ تسهیلات
 اگر این تسهیلات را نمی گرفتیم، شرکت تعطیل می شد و خیلی
 از کارگران بیکار می شدند.
 برای گرفتن وام برای شرکت این اقدام لازم بود

از مقررات اطلاعی نداشتم	عدم شفافیت سازمانی	
معمولا همه فعالیت ها اطلاع رسانی نمی شد	فقدان تخصص	
اطلاعات مالی و بورس ندارم		
چون هیئت مدیره دستور داد		
اگر انجام نمی دادیم اخراج می شدیم		
مدیرعامل تکلیف کرد		
مدیریت شرکت گفت این گونه اسناد آماده شود	وجه کلان	
مدیریت شرکت گفت برای مجمع آماده باشد	ناهنجاری سازمانی	
به موجب دستور هیئت مدیره بود		
مدیریت شرکت از ما خواست		
لازم بود تا مجمع به موقع برگزار شود		
طبق درخواست مدیریت شرکت		
هیئت مدیره گفت هر طور شده باید انجام شود	ضعف قانونی	
اشکال و ایراد قانونی ربطی به شرکت ندارد		
براساس شرایط بازار بورس اقدام می کردیم	شایعات	عوامل
شرکت های دیگر بورس هم همین کار را می کنند	تقلید	روانی
مشاورهای مالی و حقوقی گفتند	توصیه	
قانون اخذ مالیات اشکال دارد	ناکارآمدی مالیاتی	فرار
از همه شرکت ها به صورت یکسان مالیات نمی گیرند	نابرابری مالیات	مالیاتی

سپس جملات مشابه تمام مرتکبان جرائم شرکتی در حوزه بورس و بازار اوراق بهادار به شرح منعکس در پرونده های موضوع پژوهش با همدیگر ادغام و با تجزیه و تحلیل جملات،

مقولات و مفاهیم استخراج شده و در جدول شماره ۴ وارد شد. گفتنی است که اظهارات مرتکبان با ذکر شماره هر نمونه در مقابل آن مشخص شده است. نتایج نهایی به صورت خرده مضمون‌های درجه اول، دوم، سوم و مضامین؛ مشخص و مفهوم نهایی و خلاصه شده جملات در جدول شماره ۵ نوشته شده است.

جدول ۴. ادامه نتایج کدگذاری و مقولات اولیه و ثانویه مستخرج از ۱۴ پرونده قضایی مرتکبان جرائم شرکتی در حوزه بورس و بازار اوراق بهادار

مضامین	خرده مضمون‌های درجه سوم	خرده مضمون‌های درجه دوم
فرصت	عضویت در هیئت مدیره	دسترسی به اطلاعات امکان دستکاری در حساب‌ها
اعتماد	عضویت در کمیته حسابرسی اعتماد سرمایه‌گذار اعتماد به کارگزار	حسابرس داخلی حسابرسی مستقل اعتماد سرمایه‌گذار به کارگذار اعتماد شرکت‌ها و ناشران به کارگزار اعتماد به واسطه‌های مالی
توجیه	توجیه سرمایه‌گذاری	حفظ حقوق صاحبان سهام مشتری‌مداری برندسازی جذب سرمایه
رقابت	رقابت نامشروع	ضعف در رقابت با شرکت‌های رقیب فقدان کیفیت در محصولات فقدان ابزارهای رسیدن به اهداف اقتصادی امکان ادامه فعالیت ترس از ورشکستگی
نظام اقتصادی	ضعف	تبعیض و نابرابری اقتصادی

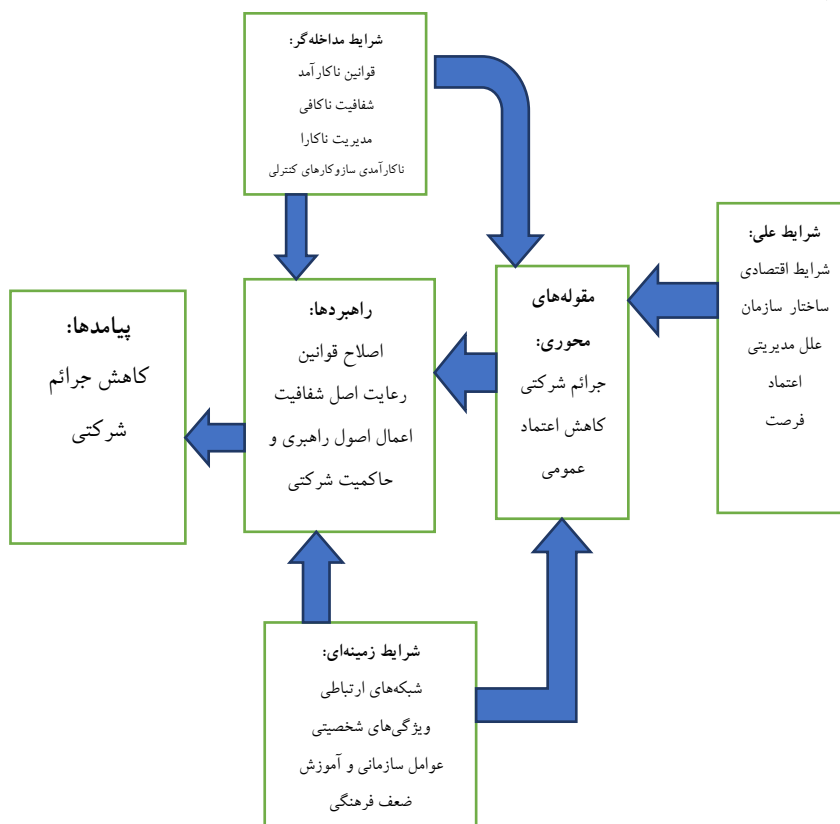
مضامین	خرده مضمون‌های درجه سوم	خرده مضمون‌های درجه دوم
		رانت
		ضعف سازوکارهای خصوصی‌سازی
		فقدان برنامه‌های حمایت از تولید
		عدم حمایت دولت از بخش خصوصی
		تورم
		رکود
		نظام بانکی ناکارآمد
		نظام مالیاتی ناکارآمد
نظام مالیاتی	فرار مالیاتی	وجود نابرابری مالیاتی
		عدم حمایت دولت از بنگاه‌های خصوصی
		فقدان جرم‌انگاری متناسب با جرائم بازارهای مالی
سیاست قانونی	خلا قوانین	سیاست ناکارآمد
		ناکارآمدی سیاست‌های کیفی
		فقدان الزامات پیشگیرانه
		فعالیت نامشروع شرکت
		نقض گسترده قوانین
		تغییر جهت فعالیت شرکت به سمت درآمدهای نامشروع
تحصیل منفعت	منافع اشخاص	کم فروشی
		استفاده از برندهای تجاری معتبر
		نقض حقوق مصرف‌کنندگان
نظارت و بازرسی	ضعف در نظام عدالت کیفری	فقدان ضابطین متخصص در حوزه بازار سرمایه
		فقدان آیین دادرسی نظام‌مند
		مشکلات طرح دعاوی به طرفیت شرکت‌ها

مضمین	خرده مضمون‌های درجه سوم	خرده مضمون‌های درجه دوم
		فقدان کادر مجرب قضایی
سازوکارهای کنترلی	ناکارآمدی سازوکارهای کنترلی	ضعف در نظارت فقدان فاکتورهای کنترول داخل شرکت‌ها
شرایط سیاسی	ضعف	مناسبات سیاسی تحولات اجتماعی تغییر دولت اظهار نظر قوانین حاکمه
عوامل روانی	تصمیم‌گیری سرمایه‌گذار	شایعه تقلید توصیه
اصول راهبری شرکت‌ها	داخل شرکت‌ها	توجه به حقوق ذی‌نفعان پاسخگو بودن هیئت مدیره و مدیر عامل مسئولیت‌پذیری صیانت از حقوق شهروندان فراهم کردن دسترسی به اطلاعات از سوی تمام سهامداران
	حسابرسی	ضعف کمیته حسابرسی ضعف حسابرسان داخلی
تخصص	تخصص و دانش مالی	فقدان آموزش‌های موثر عدم تخصص در فعالان و سرمایه‌گذاران ناآگاهی با مبانی بازار سرمایه
شفافیت	افشا	عدم رعایت الزامات افشا از سوی شرکت‌ها و ناشران افشانکردن به هنگام اطلاعات ناکارآمدی سازوکارهای اداری
	شفافیت	

مضمین	خرده مضمون‌های درجه سوم	خرده مضمون‌های درجه دوم
سازمان بورس و اوراق بهادار	ضعف سازمانی	الزام ناظران به افشا پاسخگویی نکردن به هنگام فقدان نظارت ضعف آموزش و اطلاع‌رسانی ضعف فرهنگ‌سازی

نمودار پارادایمی: در نهایت در پژوهش حاضر مولفه‌های اصلی در مدل پارادایمی زیر

ترسیم می‌شوند:

نمودار ۱. مدل پارادایمی جرائم شرکتی در حوزه بورس و بازار اوراق بهادار

بحث و نتیجه گیری

جرم شرکتی پدیده نوظهور عصر کنونی است که برآیند حضور پرننگ و فعالانه شرکت‌ها و گسترش نقش آنها در جوامع است که در قالب فعل یا ترک فعل‌های غیرقانونی از سوی اعضاء و کارکنان شرکت‌های تجاری و در خلال وظایف سازمانی و با هدف سودرسانی به شرکت‌ها انجام می‌شود.

این رفتار مجرمانه که متأثر از متغیرهای تأثیرگذاری چون فرهنگ شرکتی، ساختارهای پیچیده و غیر شفاف، نارسایی‌های قانونی و ناکارآمدی سازوکارهای کنترلی، برخوردهای کیفی نامناسب، نبود قوانین کارا، ناآگاهی افراد و دلایل شخصی روی می‌دهد، بی آن‌که بازخورد اجتماعی زیادی داشته باشد، هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی گزاف و خسارات جبران‌ناپذیری را بر پیکره نظام اقتصادی تحمیل می‌کند.

رویت‌ناپذیری آثار جرم و حساسیت ناکافی افکار عمومی نسبت به این جرائم، نارسایی‌های موجود در نظام کشف جرم، بی‌انگیزی سازمان‌های مسئول گزارش‌دهی و تأثیر قدرت اقتصادی شرکت‌ها در فرآیند کشف و تحقیق جرم، تعقیب کیفی این رفتارهای مجرمانه را دشوار ساخته است.

علت‌یابی جرائم شرکتی و بررسی عوامل موثر این جرائم بیش از هر چیز مستلزم جرم‌انگاری‌های مقتضی، تحمیل مسئولیت کیفی مناسب بر شرکت‌ها، ارتقای کیفیت نظام کشف جرم، افزایش توان کارشناسی نهادهای تحقیق، جلب مشارکت‌های عمومی است.

براساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش، این مهم حاصل می‌شود که جرائم شرکتی در حوزه بورس از جرائم مردانه بوده و نقش زنان در تحقق آن جرائم کم‌رنگ است، افزون بر آن به‌لحاظ گسترش شرکت‌های تجاری پذیرفته شده در بورس و همچنین انجام معاملات توسط اشخاص، ضرورت دارد تا به‌منظور کاهش جرائم شرکتی در این حوزه نسبت به بهبود عملکرد سازوکارهای نظارتی اقدامات متناسب معمول شود. همچنین از رهگذر الزام شرکت‌ها به رعایت اصل شفافیت به اجرای اصل حاکمیت شرکتی در

بناگاه‌های اقتصادی عنایت ویژه شود. مزید بر آن ضمن اصلاح قوانین ناکارآمد، توجه به فرهنگ‌سازی، آموزش و افزایش سطح آگاهی کنشگران در این حوزه نیازمند اهتمام جدی است.

نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش، در تعیین مهمترین مضامین، علل و زمینه‌های تحقق جرائم شرکتی در حوزه بورس و بازار سرمایه عبارت‌اند از:

- ۱- فرصت؛
- ۲- اعتماد؛
- ۳- توجیه؛
- ۴- رقابت؛
- ۵- نظام اقتصادی؛
- ۶- نظام مالیاتی؛
- ۷- سیاست قانونی؛
- ۸- تحصیل منفعت؛
- ۹- نظارت و بازرسی؛
- ۱۰- سازوکارهای کنترلی؛
- ۱۱- شرایط سیاسی؛
- ۱۲- عوامل روانی؛
- ۱۳- اصول راهبردی و حاکمیت شرکتی؛
- ۱۴- تخصص؛
- ۱۵- شفافیت؛
- ۱۶- سازمان بورس و اوراق بهادار.

مضامین درجه سوم در این پژوهش به صورت زیر ارائه شد:

- ۱- عضویت در هیئت مدیره؛
- ۲- عضویت در کمیته حسابرسی؛
- ۳- اعتماد سرمایه گذار؛
- ۴- اعتماد به کارگذار؛
- ۵- توجیه سرمایه گذاری؛
- ۶- رقابت نامشروع؛
- ۷- ضعف قوانین؛
- ۸- فرار مالیاتی؛
- ۹- خلا قوانین؛
- ۱۰- منافع اشخاص؛
- ۱۱- ضعف نهادی؛
- ۱۲- ناکارآمدی سازوکار کنترلی؛
- ۱۳- ضعف مدیریتی؛
- ۱۴- تصمیم گیری سرمایه گذار؛
- ۱۵- داخل شرکت ها؛
- ۱۶- حسابرسی؛
- ۱۷- تخصص و دانش مالی؛
- ۱۸- افشا؛
- ۱۹- شفافیت؛

۲۰- ضعف سازمانی.

مضامین درجه دوم در این پژوهش به صورت زیر دسته‌بندی شدند:

- ۱- دسترسی به اطلاعات؛
- ۲- امکان دستکاری در حساب‌ها؛
- ۳- حسابرس داخلی؛
- ۴- حسابرسی مستقل؛
- ۵- اعتماد سرمایه‌گذار به کارگذار؛
- ۶- اعتماد شرکت‌ها و ناشران به کارگذار؛
- ۷- اعتماد به واسطه‌های مالی؛
- ۸- حفظ حقوق صاحبان سهام؛
- ۹- مشتری‌مداری؛
- ۱۰- برندسازی؛
- ۱۱- جذب سرمایه؛
- ۱۲- ضعف در رقابت با شرکت‌های رقیب؛
- ۱۳- فقدان کیفیت در محصولات؛
- ۱۴- فقدان ابزارهای رسیدن به اهداف اقتصادی؛
- ۱۵- امکان ادامه فعالیت؛
- ۱۶- ترس از ورشکستگی؛
- ۱۷- تبعیض و نابرابری اقتصادی؛
- ۱۸- رانت؛

- ۱۹- ضعف سازوکارهای خصوصی سازی؛
- ۲۰- فقدان برنامه‌های حمایت از تولید؛
- ۲۱- حمایت ناکافی دولت از بخش خصوصی؛
- ۲۲- تورم؛
- ۲۳- رکود؛
- ۲۴- نظام بانکی ناکارآمد؛
- ۲۵- نظام مالیاتی ناکارآمد؛
- ۲۶- وجود نابرابری مالیاتی؛
- ۲۷- حمایت ناکافی دولت از بنگاه‌ها؛
- ۲۸- فقدان جرم‌انگاری متناسب با جرائم بازارهای مالی؛
- ۲۹- سیاست ناکارآمد؛
- ۳۰- ناکارآمدی سیاست‌های کیفی؛
- ۳۱- فقدان الزامات پیشگیرانه؛
- ۳۲- فعالیت نامشروع شرکت؛
- ۳۳- نقض گسترده قوانین؛
- ۳۴- تغییر جهت فعالیت شرکت به سمت درآمدهای نامشروع؛
- ۳۵- کم‌فروشی؛
- ۳۶- استفاده از برندهای تجاری نامعتبر؛
- ۳۷- نقض حقوق مصرف‌کنندگان؛
- ۳۸- فقدان ضابطان متخصص در حوزه بازار سرمایه؛

- ۳۹- فقدان آیین‌نامه‌های دادرسی؛
- ۴۰- مشکلات طرح دعاوی به طرفیت شرکت‌ها؛
- ۴۱- فقدان کادر مجرب قضایی؛
- ۴۲- ضعف در نظارت؛
- ۴۳- فقدان عوامل کنترلی در داخل شرکت‌ها؛
- ۴۴- مناسبات سیاسی؛
- ۴۵- تحولات اجتماعی؛
- ۴۶- تغییر دولت؛
- ۴۷- شایعه؛
- ۴۸- تقلید؛
- ۴۹- توصیه؛
- ۵۰- توجه به حقوق ذی‌نفعان؛
- ۵۱- پاسخگو بودن هیئت مدیره و مدیر عامل؛
- ۵۲- مسئولیت‌پذیری؛
- ۵۳- فراهم کردن دسترسی به اطلاعات از سوی تمام سهامداران؛
- ۵۴- ضعف کمیته حسابرسی؛
- ۵۵- ضعف حسابرسان داخلی؛
- ۵۶- فقدان آموزش‌های موثر؛
- ۵۷- تخصص ناکافی فعالان و سرمایه‌گذاران؛
- ۵۸- ناآگاهی با مبانی بازار سرمایه؛

- ۵۹- رعایت نکردن الزامات افشا از سوی شرکت‌ها و ناشران؛
- ۶۰- افشانکردن به‌هنگام اطلاعات؛
- ۶۱- ناکارآمدی سازوکارهای اداری؛
- ۶۲- الزام ناظران به افشا؛
- ۶۳- فقدان پاسخگویی به‌هنگام؛
- ۶۴- فقدان نظارت؛
- ۶۵- ضعف آموزش و اطلاع‌رسانی؛
- ۶۶- ضعف فرهنگ‌سازی.

دیگر نتایج پژوهش این بود که هرچند که تحلیل محتوای کیفی به روش‌های مختلفی انجام می‌شود ولی بیشتر از استدلال استقرایی استفاده می‌شود. با بهره‌مندی از تکنیک‌های تحلیل محتوای کیفی می‌توان به درک و فهم عمیق متون و استخراج مفاهیم نهفته در آن دست یافت، امروزه با وجود اهمیت این روش و بهره‌مندی دیگر حوزه‌های علوم اجتماعی چون روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و مدیریت در بکارگیری آن در فهم پدیده‌های اجتماعی، ولی در ادبیات حقوقی و پژوهش‌های جرم‌شناسی که به‌دنبال چیستی و چرایی تحقق جرم هستند، استفاده از این ابزار کارآمد کمتر دیده می‌شود.

برابر نتایج پژوهش، از متغیرهای اثرگذار که زمینه‌ساز شکل‌گیری و بروز جرائم شرکتی است، متغیر فرصت و موقعیت بود. بنابراین با عنایت به اینکه جرائم حوزه بورس از زمره جرائم اقتصادی است، از این رو، جرائم سودمدار با وجود فرصت، آماج جرم بدون محافظ و منافع بی‌شمار حاصل از جرم (حصول مثلث جرم)، برای مرتکبان با انگیزه بسیار وسوسه‌انگیز است. بنابراین، برای ممتنع شدن ظهور جرم، بهره‌گیری از راهبردهای پیشگیرانه، پیشگیری وضعی و موقعیت‌مدار، دائر به افزایش تلاش برای ارتکاب جرم، کنترل دسترسی به آماج، نظارت و افزایش خطرات ارتکاب جرم جهت کنترل، مدیریت و

کاهش شمار جرائم شرکتی در حوزه بازار سرمایه به متولیان امر نظارت پیشنهاد می‌شود. از دیگر نتایج حاصل از پژوهش، حکایت از این مدعا دارد که سازوکارهای کنترل داخلی شرکت‌ها که از سوی نهاد ناظر و با هدف حمایت از حقوق سرمایه‌گذاران، ایجاد شفافیت، الزام مدیران به پاسخگویی و پیشگیری از تخلفات و ناهنجاری‌های شرکت در حوزه بورس به تصویب رسیده به علت اجرانشدن کامل آن از سوی شرکت‌ها و همچنین پایش نکردن مستمر آن از سوی نهاد ناظر این سازوکار کنترلی، فاقد اثربخشی در پیشگیری از ناهنجاری‌های شرکت‌ها دارد. از این رو، به سازمان بورس، لزوم تصویب قوانین کارآمد و متناسب با این حوزه از منظر ماهیتی و شکلی، حمایت کیفی از اصل شفافیت، الزام شرکت‌ها به اجرای کامل اصول حاکمیت شرکتی، فرهنگ‌سازی و لزوم ترویج آموزش به‌منظور ترغیب سرمایه‌گذاران برای ورود به این عرصه، نظارت و پایش مستمر و جدی نهاد ناظر در حسن اجرای قوانین، به‌عنوان مولفه‌های اثربخشی پیشنهاد می‌شود.

منابع

- امین‌زاده، سیدمحمد و رضایی‌دوانی، مجید. (۱۳۹۸). حقوق شهروندی سرمایه‌گذاران در معاملات اوراق بهادار. تحقیقات مالی اسلامی، ۸(۲)، صص ۲۷۷-۳۰۶. قابل بازیابی از: https://ifr.journals.isu.ac.ir/article_2400.html
- باقری، محمود و نصراللهی، علی. (۱۳۹۵). کارایی اقتصادی ضمانت‌اجرای کیفی قانون بازار اوراق بهادار. فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، ۴۶(۲)، صص ۱۸۷-۲۰۶. قابل بازیابی از: https://jfq.ut.ac.ir/article_58405.html
- پاک سرشت، سلیمان و افشار، زین العابدین. (۱۳۹۶). ارزیابی تئوری برنامه سیاست‌های ضد فساد در ایران بعد از انقلاب. مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، ۷(۲۵)، صص ۱۷۹-۲۰۱. قابل بازیابی از: http://sspp.iranjournals.ir/article_29732.html

خلیلی ثمرین، فاطمه؛ خلیل پور، مهدی و رضانی، جواد. (۱۴۰۰). رتبه‌بندی عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی موثر بر گزارشگری مالی متقلبانه با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی اقتصاد مالی، ۱۵(۵۵)، صص ۲۳۱-

۲۴۶. قابل بازیابی از: http://www.iaujournals.ir/article_686774.html

دکسردی، والتر. اس. (۱۳۹۴). جرم‌شناسی انتقادی معاصر. مهرداد رایجیبیان اصلی و حمیدرضا دانش ناری، مترجمان. چاپ دوم. تهران: انتشارات دادگستر.

رضائی پشته‌نوئی، یاسر و عبداللهی، احمد. (۱۳۹۸). قابلیت مقایسه صورت‌های مالی و احتمال گزارشگری متقلبانه. پژوهش‌های حسابداری مالی، ۱۱(۲)، صص ۸۹-۱۰۴. قابل بازیابی از: https://far.ui.ac.ir/article_24190.html

رضوانی، روح‌الله. (۱۳۸۹). تحلیل محتوا. فصلنامه پژوهش، ۲(۱)، صص ۱۳۷-۱۵۶. قابل بازیابی از: <http://pajohesh.nashriyat.ir/node/30>

ستایش، محمدحسین و ابراهیمی، فهیمه. (۱۴۰۰). رابطه جانشینی میزان استفاده از اهرم مالی در ساختار سرمایه و اجتناب مالیاتی. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۳(۴۹)، صص ۵۳-۷۲. قابل بازیابی از: http://faar.iauctb.ac.ir/article_681882.html

سیمپسون، سالی، اس. (۱۳۹۵). جرائم شرکتی، قانون و کنترل اجتماعی. حمیدرضا دانش ناری، مترجم. چاپ اول. تهران: انتشارات میزان.

شجاعی، مرضیه؛ عبدالباقی عطاآبادی، عبدالمجید و شیروانی، علیرضا. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر نوسانات غیرسیستماتیک بر قیمت‌گذاری نادرست: شواهدی از شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران. پژوهش‌های حسابداری مالی، ۱۲(۴)، صص ۷۹-۱۰۰. قابل بازیابی از: https://far.ui.ac.ir/article_24816.html

صادق‌نژاد نائینی، مجید. (۱۳۹۶). تحلیل جرائم شرکتی در پرتو نظام‌های اقتصادی. مجله حقوق دادگستری، ۸۱(۹۹)، صص ۲۰۱-۲۲۷. قابل بازیابی از: http://www.jlj.ir/article_29233.html

صادقی فسایی، سهیلا و عرفان‌منش. ایمان. (۱۳۹۴). مبانی روش‌شناختی پژوهش اسنادی در علوم اجتماعی مورد مطالعه تأثیرات مدرن شدن بر خانواده ایرانی. راهبرد فرهنگ، ۸(۲۹)، صص ۶۱-۹۱. قابل بازیابی از: http://www.jsfc.ir/article_15066.html

فرجیها، محمد؛ صابر، محمد؛ موسوی مجاب، سید درید و نجفیان فرزانه. (۱۳۹۹). پاسخ‌های ترمیمی خسارت‌های ناشی از جرائم شرکتی. مطالعه تطبیقی. پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۲۴(۲)، صص ۱۶۳-۱۸۷. قابل بازیابی از: <https://clr.modares.ac.ir/article-20-34903-fa.html>

قورچی بیگی، مجید. (۱۳۹۸). تحلیل کیفی از بزهکاری یقه سفیدها فهم زمینه‌ها و انگیزه‌ها. مسائل اجتماعی ایران، ۱۰(۱)، صص ۲۱۷-۲۳۸. قابل بازیابی از: <https://jspi.khu.ac.ir/article-1-2780-fa.html>

کردی، زهره. (۱۳۹۴). رویکردهای مختلف نسبت به ازدواج موقت و علل جامعه‌شناسی آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده حقوق دانشگاه خوارزمی.

گسن، ریمون. (۱۳۹۳). جرم‌شناسی بزهکاری اقتصادی. چاپ سوم. شهرام ابراهیمی، مترجم. تهران: انتشارات میزان

- محسنی، فرید. (۱۳۹۰). جرائم شرکتی از دیدگاه جرم‌شناسی. فصلنامه علمی پژوهشی دیدگاه‌های حقوق قضایی. ۱۷(۵۷)، صص ۱۳۱-۱۵۶. قابل بازیابی از: https://jviews.ujss.ac.ir/browse.php?a_id=38&sid=1&slc_lang=fa
- نیازپور، امیرحسن. (۱۳۹۶). تکالیف سازمان بورس و اوراق بهادار در زمینه پیشگیری از جرم. فصلنامه راهبرد، ۲۶(۸۲)، صص ۳۲۷-۳۵۵. قابل بازیابی از: http://rahbord.csr.ir/article_124628.html
- هومن، حیدرعلی. (۱۳۹۴). راهنمای عملی پژوهش کیفی. چاپ هفتم. تهران: انتشارات سمت.

- Friedrichs, D. O. (2007). *Trusted criminals: white collar crime in contemporary society* (3rd ed) Belmont, CA, Wadsworth.
- Harding (Ed.). (1987). Introduction: Is There a feminist method? In S. Harding (Ed.), *Feminism and Methodology: social science Issue*, pp 1-14. Bloomington: Indiana University Press.
- Neuendorf, K-A. (2002). *The Content Analysis Guide book* Thousand Oaks, CA: Sage publications.
- Reiman, J., and Leighton, P. (2010). *The rich get richer and the poor get prison, Ideology, class, and criminal justice* (9th ed). Boston, MA: Allyn and Boston.
- Schilling, J. (2006). *On the pragmatics of qualitative assessment: Designing the process for content*.
- Weber, R. P. (1990). *Basic Content Analysis* Newbury Park, CA: Sage Publication.

